Опрацьовано звернень	34
Опрацьованих НПА	22
Здійснено моніторингів	538
Акти реагування (подання Уповноваженого)	140
Кількість запитів та ініціативних листів	316
Кількість проведених правопросвітницьких заходів	2
Кількість публікацій, роз'яснень, інформаційних матеріалів та ін.	222

Діяльність Уповноваженого в частині захисту прав людини в місцях несвободи складається із системної реалізації Національного превентивного механізму (НПМ) та розгляду індивідуальних звернень щодо порушень прав людини в місцях несвободи.

Загальна кількість місць несвободи на території України становить 3770, які відповідно до пункту 8 статті 13 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» Уповноважений може відвідувати без попереднього повідомлення про час і мету відвідування. За Факультативним протоколом до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання[1], це місця, що перебувають під юрисдикцією та контролем держави, де утримуються чи можуть утримуватися особи, позбавлені волі, за розпорядженням державного органу чи за його вказівкою або з його відома чи мовчазної згоди.

Секретаріат Уповноваженого спільно з представниками громадськості 2023 року здійснили 538 відвідувань НПМ місць несвободи:

Phoca PDF

Із 538 відвідувань працівники Департаменту здійснили – 206, працівники відділу сприяння роботі регіональних представництв – 332, зокрема в розрізі областей: Вінницька – 24, Волинська – 21, Дніпропетровська – 39, Донецька – 0, Житомирська – 23, Закарпатська – 25, Запорізька – 20, Івано-Франківська – 25, Київська – 13, Кіровоградська – 20, Луганська – 0, Львівська – 29, Миколаївська – 1, Одеська – 28, Полтавська – 36, Рівненська – 30, Сумська – 17, Тернопільська – 25, Харківська – 39, Херсонська – 0, Хмельницька – 29, Черкаська – 17, Чернівецька – 14, Чернігівська – 24, Київ – 39.

За результатами відвідувань виявлено системні порушення прав і свобод людини і громадянина у місцях несвободи, зокрема на захист від катувань, жорстокого або такого, що принижують гідність, поводження чи покарання; на охорону здоров'я, медичну допомогу; право на працю та ін.

1. Вплив збройного конфлікту на місця несвободи в Україні

РФ продовжує порушувати право українців на життя, свободу, особисту недоторканність і безпеку. На другий рік повномасштабної агресії РФ проти України продовжилися масові обстріли цивільних об'єктів, критичної інфраструктури, зокрема місць несвободи, які зазнали різного ступеня руйнувань і пошкоджень. Частина місць несвободи залишається на ТОТ.

За даними **Міністерства юстиції України,** у структурі ДКВС України налічується 182 установи виконання покарань. На 31 грудня 2023 року не функціонують:

Phoca PDF

- 29 установ виконання покарань, розташованих на територіях Донецької та Луганської областей, тимчасово непідконтрольних уряду України з 2014 року;
- 5 установ на ТОТ АР Крим та Севастополя;
- 7 установ виконання покарань, розташованих на територіях, тимчасово окупованих РФ з 24 лютого 2022 року;
- у 9 установах виконання покарань засуджених та ув'язнених не тримають у зв'язку зі здійсненням евакуації та розташуванням на деокупованих територіях Херсонської області;
- 2 установи виконання покарань перепрофільовано в табір для тримання військовополонених;
- 1 виховна установа.

У структурі державної установи «Центр охорони здоров'я ДКВС України» (далі – ЦОЗ ДКВС) перебуває 99 закладів охорони здоров'я, зокрема: спеціалізованих туберкульозних лікарень – 5, багатопрофільних лікарень – 7, медичних частин – 83, фельдшерсько-акушерських пунктів – 4. Упродовж 2023 року ліквідовано 4 установи ЦОЗ ДКВС, об'єднані 4 установи у дві та створено одну медичну частину. Внаслідок постійних ракетних обстрілів зазнали руйнувань 22 установи виконання покарань, 15 зазнали незначних руйнувань і пошкоджень майна, часткового руйнування будівель, серед яких 2 установи непридатні для подальшого використання (державні установи «Оріхівська виправна колонія (№ 88)» і «Дружелюбівський виправний центр (№ 1)».

За інформацією **Національної поліції України** на 31 грудня 2023 року зі 109 ізоляторів тимчасового тримання (ІТТ), функціонування 28 тимчасово припинено (9 – у зв'язку з реконструкцією та ремонтними роботами, 3 – вирішується питання щодо ліквідації або ремонту, 6 – через військові дії, 4 – зруйновані (частково зруйновані) під час збройної агресії РФ в Україні, 6 – перебувають на ТОТ). Продовжують функціонувати – 81 ІТТ.

За даними **Державної прикордонної служби України,** у їхньому підпорядкуванні перебуває 56 місць тимчасового тримання, розрахованих на одночасне утримання 358 осіб. Внаслідок збройної агресії РФ та у зв'язку із запровадженням правового режиму воєнного стану припинено функціонування 39 місць тимчасового тримання, 8 з яких перебувають на ТОТ у межах Харківської, Луганської, Херсонської та Запорізької областей.

За інформацією **Національної поліції України,** на 31 грудня 2023 року зі 109 ізоляторів тимчасового тримання (ІТТ) функціонування 28 тимчасово припинено (9 – у зв'язку з реконструкцією та ремонтними роботами, 3 – вирішується питання щодо ліквідації або ремонту, 6 – через військові дії, 4 – зруйновані (частково зруйновані) під час збройної агресії РФ в Україні, 6 – перебувають на ТОТ). Продовжують функціонувати – 81 ІТТ.

Згідно з даними **Державної судової адміністрації України** внаслідок постійних ракетних обстрілів зруйновано 15 приміщень судів (2 приміщення зруйновано частково) та 116 приміщень судових установ пошкоджено частково. Найбільше пошкоджено/зруйновано приміщень судових установ у Харківській, Донецькій, Херсонській і Миколаївській областях.

За інформацією **Національної соціальної сервісної служби України,** на 01 січня 2022 року в регіонах України функціонувало 245 інтернатних закладів соціального захисту, в яких

Phoca PDF

перебувало 37 899 підопічних.

На 17 січня 2024 року забезпечено тимчасове переміщення (евакуацію) 4595 підопічних із 41 інтернатного закладу (12,1% загальної кількості всіх підопічних, які перебували в інтернатних закладах на 01 січня 2022 року), з яких: 3719 осіб переміщено до інтернатних закладів іншої області та 876 осіб – за кордон.

Найбільше вихованців і підопічних переміщено (евакуйовано) з Донецької (1608), Харківської (654), Херсонської (298) областей.

Відповідно до наданої **Міністерством соціальної політики України** інформації на 31 грудня 2023 року кількість місць несвободи в Україні, що перебувають у сфері правового регулювання міністерства, становить 452, а саме: психоневрологічні інтернати – 139, геріатричні пансіонати – 34, будинки-інтернати для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю – 33, пансіонати для ветеранів війни і праці – 7, соціально-реабілітаційні центри – 8, будинки дитини – 10, дитячі будинки-інтернати – 36, притулки для дітей – 4, дитячі будинки – 1, центри соціальної реабілітації дітей з інвалідністю – 6, центри соціально-психологічної реабілітації дітей – 95, загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації – 5.

За даними Міністерства соціальної політики України щодо місць несвободи, які постраждали внаслідок збройної агресії проти України:

- частково пошкоджено 7 закладів, активні бойові дії та розташування на тимчасово окупованій території унеможливлюють вдале функціонування закладів, з них евакуйовано 1317 осіб;
- частково зруйновано 14 закладів**,** активні бойові дії та розташування на тимчасово окупованій території унеможливлюють вдале функціонування закладів, з них евакуйовано 2078 осіб;
- повністю зруйновано 6 закладів, 360 осіб евакуйовано із закладів.

Згідно з інформацією, наданою **Міністерством охорони здоров'я України,** 24 місця несвободи Міністерства охорони здоров'я України постраждали внаслідок збройної агресії РФ проти України, найбільше постраждали місця несвободи в Луганській і Донецькій областях – 5.

Згідно з інформацією **Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України** встановлено факти жорстокого поводження з ув'язненими на окупованих територіях, погіршення стану здоров'я громадян України, позбавлених волі за політичними мотивами, на них не припиняється тиск. Їм не надають належної медичної допомоги, родичам невідомо, де ув'язнені перебувають, не надають можливості отримувати та надсилати листи, спілкуватися з рідними, забороняють передавати ліки, застосовують побиття.

Секретаріат Уповноваженого 2023 року отримував інформацію від Представника Президента України в Автономній Республіці Крим у вісниках щодо загальної ситуації та ймовірних міжнародних злочинів на тимчасово окупованій території АР Крим та Севастополя в умовах нового етапу збройної агресії РФ на території України, в яких наголошено на масових порушеннях прав людини.

Phoca PDF

Тривають утиски активістів – громадян України, які не погоджуються з режимом та діями держави-агресора. Надходять відомості про погіршення стану здоров'я громадян України, позбавлених волі за політичними мотивами. Вони потребують термінової медичної допомоги, скаржаться на бездіяльність лікарів та умови утримання у слідчих ізоляторах, в камерах на високу вологість і холод.

2. Ситуація з дотриманням прав людини в місцях несвободи

2.1. Місця несвободи системи Міністерства юстиції України

Як і в попередні роки, 2023 року відвідування установ системи Міністерства юстиції України групами НПМ залишилося одним із пріоритетних напрямів з огляду на широкий спектр прав, які має забезпечувати адміністрація установ Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України), великого наповнення цих установ і тривалого часу перебування в них утримуваних осіб. Як свідчить досвід попередніх років, саме в установах ДКВС України виявляють найбільше порушень прав ув'язнених і засуджених.

Заходів, які оголошує МЮ України як пріоритетні, не реалізують десятиріччями, натомість визначають кроки, які нібито мають сприяти виправленню ситуації з дотримання прав людини.

(а) Випадки сегрегації та стигматизації утримуваних осіб

Ця проблема – системна у діяльності установ ДКВС України. У деяких установах ДКВС України спостерігається практика сегрегації та стигматизації ув'язнених і засуджених, що виражається в належності останніх до особливо вразливої категорії. Цій категорії ув'язнених і засуджених не створено умов для реалізації їхніх рівних прав порівняно з іншими утримуваними.

У таких установах особливо вразлива категорія утримуваних проживає у камерах, які не відповідають людським умовам перебування, в них наявний стійкий сморід, стіни вкриті пліснявою, санвузли брудні, змивні бачки не працюють, матраци вологі.

Європейський суд з прав людини у справі «S.P. and others v. Russia» (заява № 36463/11 від 02 серпня 2023 року)[2] наголошує на потребі боротьби з негативним впливом неформальної тюремної ієрархії та постановив, що наявність особливо вразливих категорій (ізгоїв), є порушенням статті 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Під час здійснення відвідування державної установи «Дніпровська установа виконання покарань (№ 4)» (далі – ДУВП) представники груп НПМ у підвальному приміщені виявили двох ув'язнених, які належать до особливо вразливої категорії. У приміщенні, де перебували ці особи, були матраци, продукти харчування, цигарки та інші особисті речі, які свідчили, що

Phoca PDF

проживання цих ув'язнених у підвальному приміщенні має постійний характер.

Окрім цього, адміністрація ДУВП не розміщує особливо вразливу категорію ув'язнених і засуджених у камерні приміщення збірного відділення. Працівники змушують їх стояти біля камерних приміщень збірного відділення перед відправкою за межі установи, що позбавляє їх на тривалий час доступу до питної води, санвузла та можливості присісти на лаву.

Під час відвідування державної установи «Личаківська виправна колонія (№ 30)» встановлено, що для харчування осіб, які належать до особливо вразливої категорії, у їдальні виділено окремі столи, за якими вони приймають їжу.

Усе це можна розцінювати як катування, а саме спричинення морального страждання, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду за мовчазної згоди посадових осіб установи відповідно до статті 1 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання.

(b) Неналежні умови тримання в установах

Передусім ідеться про розмір мінімальної житлової площі на одного засудженого, яка нормативно з 01 січня 2012 року мала бути збільшена з 3-х квадратних метрів до 4-х для уникнення проблем із переповненням, що призводить до негігієнічних умов, постійної відсутності приватності, перезавантаження медичних служб та інфраструктури установи. Утім, шлях оптимізації та консервації установ виконання покарань призводить до того, що майже в усіх пенітенціарних установах досі не дотримують вимоги норм площі.

У процесі відвідувань представники груп НПМ регулярно фіксували порушення встановлених норм площі на особу.

У камерних приміщеннях державної установи «Харківський слідчий ізолятор» (далі – Харківське СІЗО) представники групи НПМ зафіксували площу на одного засудженого, яка становила 2,9 м^2, замість 4 м^2 встановлених нормативно-правовими актами.

Окрім цього, через переповненість камерних приміщень Харківського СІЗО, представниками групи НПМ виявили одного утримуваного, якому не вистачило спального місця і він спав на підлозі.

Упродовж тривалого часу проблема неналежних умов тримання в місцях несвободи залишається актуальною, а відтак продовжує існувати і привід для звернень до Європейського суду з прав людини щодо порушень Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Так, у справі «Смілянська проти України» (Smilyanskaya v. Ukraine) (заява № 46196/11 від 21 листопада 2019 року)[3] вказано на неналежні умови тримання у Харківському СІЗО, а саме відсутність особистого простору через порушення норм площі (близько 1 м^2 на особу) у камерних приміщеннях, де утримувалася заявниця. З цих підстав Європейський суд з прав людини постановив, що у зв'язку з неналежними матеріально-побутовими умовами порушено статтю 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і призначено виплати

Phoca PDF

заявниці 10 тис. євро як моральну компенсацію.

У пункті 13 сьомої загальної доповіді [CPT/Inf (97) 10] Європейський комітет з питань запобігання катувань чи нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, зазначає, що проблема з переповненими камерними приміщеннями призводить до негігієнічних умов, постійної відсутності приватності, перезавантаження медичних служб та інфраструктури установи і тому потребує виправлення[4].

(c) Порушення прав ув'язнених і засуджених на належні умови праці

Під час відвідування установ ДКВС України групи НПМ встановили, що залучення засуджених та ув'язнених до виконання виробничих завдань здійснюють переважно без належного документального оформлення, тривалість робочого часу здебільшого перевищує 40 годин на тиждень, не завжди за виконувану роботу робітники отримують належну винагороду, працюють у виробничих цехах без дотримання вимог техніки безпеки.

24 серпня 2023 року група НПМ відвідала державну установу «Диканівська виправна колонія (№ 12)». У процесі конфіденційного спілкування та огляду засуджених, які працевлаштовані у ливарному цеху зазначеної установи, встановлено наявність майже у кожного робітника цеху великих опіків рук і ніг. Ці травми стали наслідком того, що працівники ливарного цеху не забезпечені спеціальним одягом, взуттям та іншими засобами індивідуального захисту.

Уповноважений скерував подання (від 19 вересня 2023 року № 8340.2/23/39.1) до МЮ України для вжиття заходів реагування та недопущення порушень прав на безпеку праці.

За результатами розгляду листа Уповноваженого Міністерство юстиції України поінформувало Уповноваженого, що на підприємстві розроблено та затверджено інструкції з охорони праці для всіх спеціальностей, додатково закуплено засоби індивідуального захисту для працюючих засуджених, впроваджено візуальний огляд засуджених на предмет виявлення тілесних ушкоджень після кожної відпрацьованої зміни.

Крім того, працівників з-поміж засуджених залучають до праці на безоплатній основі або за малі кошти. Їх залучають до виконання робіт з благоустрою (дозволено до 2 годин на день) відповідно до Кримінально-виконавчого кодексу України, проте вони фактично працюють повний робочий день, без оплати праці або за продукти харчування (чай, кава, цигарки та ін.).

Період працевлаштування в установах робітникам, яких використовують без оплати праці, не включають до стажу роботи, який відповідно до статті 12 Закону України «Про пенсійне забезпечення» має бути не менше 25 років для призначення пенсії за віком і позбавляє права на соціальні гарантії.

Працівники підприємств з-поміж засуджених виправних колоній отримують заробітну плату менше мінімальної або їх також залучають до робіт без оплати праці. Засуджених залучають до праці більше 40 годин на тиждень, на 2 зміни та навіть у нічний час. Робочий час часто не фіксують в офіційних документах (фіксують лише 8 годин на день), певних надбавок за надмірну роботу не виплачують.

Phoca PDF

2.2. Заклади державної установи «Центр охорони здоров'я ДКВС України» (ЦОЗ ДКВС)

Важливим напрямом у діяльності НПМ 2023 року було відвідування 47 медичних частин і 4 багатопрофільних лікарень ДУ«ЦОЗ ДКВС України». Не зважаючи на надані НПМ попередні рекомендації щодо відновлення прав утримуваних осіб, досі виявляються численні факти порушення прав осіб, яких утримують у медичних закладах/частинах у межах пенітенціарних установ.

Під час періодичних відвідувань України Європейський Комітет із запобігання катуванням і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, наголошував, що ув'язнені особи повинні мати принаймні такі самі стандарти медичної допомоги, як і в суспільстві, та повинні мати безоплатний доступ до потрібних медичних послуг.

Водночас у процесі регулярних відвідувань пенітенціарних установ було виявлено низку системних проблем, що призводять до порушення прав засуджених та ув'язнених осіб на отримання належної медичної допомоги.

Так, камери та палати у медичних частинах і лікарнях часто не відповідають належним санітарним і гігієнічним вимогам, що становить загрозу поширення інфекційних захворювань. Окрему стурбованість викликає ситуація з протидією туберкульозу – відповідні ізолятори за своїми характеристиками не відповідають сучасним медичним стандартам.

Крім того, є низка системних вад в організації медичної допомоги в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах. Зокрема профілактичні огляди часто здійснюють формально або взагалі не здійснюють. Не налагоджена взаємодія між лікарями-психіатрами та працівниками соціально-психологічної служби в установах покарань, що ускладнює запобігання самогубствам і погіршує психічне здоров'я засуджених та ув'язнених осіб. Медичну допомогу особам з психічними розладами часто надають з порушеннями відповідного законодавства. У багатьох випадках пенітенціарна система просто неспроможна забезпечити певні види належного лікування, наприклад, хірургічного чи паліативного.

Досі зберігається невиправданий контроль від адміністрації установ за роботою медичних частин, що порушує принцип конфіденційності інформації про стан здоров'я ув'язнених. Крім того, випадки тілесних ушкоджень, виявлені у засуджених та ув'язнених, часто не фіксують або фіксують неналежним чином.

Часто у процесі відвідувань НПМ фіксують випадки відсутності журналів і неналежного ведення історій хвороб. Медичні працівники не мають доступу до електронних медичних карток пацієнтів. Окремо варто зазначити проблему неукомплектованості медичних частин і лікарень державної установ ЦОЗ ДКВС медичним персоналом, незабезпеченість аптек достатньою кількістю лікарських засобів і виробів медичного призначення, несправність або відсутність потрібного медичного обладнання. Це призводить до неможливості своєчасного обстеження та лікування захворювань. Крім того, в окремих випадках виявлено зберігання та використання прострочених медикаментів.

Є також проблеми дотримання прав людей з інвалідністю, яких утримують в установах Державної кримінально-виконавчої служби України. Їм не створюють належних умов

Phoca PDF

перебування та не надають реабілітаційної допомоги.

2020 року наказом Міністерства охорони здоров'я України[5] створено міжвідомчу робочу групу з питань удосконалення надання медичної допомоги засудженим та особам, узятим під варту та звільненим з місць позбавлення волі, для вдосконалення надання медичної допомоги та супроводу засуджених, ув'язнених та осіб, звільнених з місць позбавлення волі.

Не зважаючи на те, що Операційним планом реалізації Стратегії реформування пенітенціарної системи[6] передбачено розробку моделі надання медичної допомоги засудженим та особам, взятим під варту, у єдиному медичному просторі України в ІІІ кварталі 2023 року, на сьогодні жодних реальних кроків у цьому напрямі не здійснено. Наразі відсутній будь-який проєкт чи концепція об'єднання системи надання меддопомоги у місцях позбавлення волі із загальнонаціональною системою охорони здоров'я, що унеможливлює доступ засуджених та ув'язнених осіб до сучасних методів діагностики та лікування, створює додаткові бар'єри у боротьбі з поширенням інфекційних захворювань. Крім того, ізольованість пенітенціарної медицини заважає залученню висококваліфікованих медичних кадрів та отриманню належного фінансування коштом державної програми медичних гарантій.

Крім цих, варто виокремити такі проблеми з наданням медичної допомоги в установах ЦОС ДКВС.

(a) Відсутність належної медичної допомоги засудженим та ув'язненим особам, які хворіють на вірусний гепатит С

Зокрема під час відвідувань пенітенціарних установ група НПМ регулярно виявляє, що особам з підозрою на вірусний гепатит С не здійснюють кількісного або якісного тесту на нуклеїнові кислоти методом полімеразної ланцюгової реакції (ПЛР) або виявлення ядерного антигену (HCV core antigen (cAg) у сироватці або плазмі крові. Такі особи також не отримують пангенотипні препарати прямої противірусної дії, що призводить до розвитку захворювань печінки (некротичне запалення печінки, фіброз, цироз печінки, декомпенсація цирозу, гепатоцелюлярна карцинома, тяжкі позапечінкові прояви), тяжких наслідків для здоров'я засуджених та ув'язнених осіб і смерті. Під час відвідувань медичних частин ЦОЗ ДКВС група НПМ майже щоразу встановлювала факти, коли більшість засуджених осіб обстежували швидкісними тестами, які можуть встановити лише підозру на наявність вірусного гепатиту С. Водночас переважна більшість засуджених за наслідком встановленої підозри не проходила додаткового обстеження для підтвердження діагнозу, та ще менше осіб після підтвердження діагнозу отримували лікування.

(b) Недостатнє впровадження програм замісної підтримувальної терапії (ЗПТ)

Наразі у пенітенціарних установах України лише частково забезпечено впровадження програм ЗПТ для засуджених та ув'язнених осіб, які мають залежності. Зокрема Міністерство юстиції України не забезпечено запровадження такого лікування у більшості слідчих ізоляторів та установ виконання покарань. Через брак фінансування програми ЗПТ реалізовано лише в окремих установах ДКВС України. Відповідно до Звіту щодо реалізації Пілотного проєкту «Комплексне лікування з використанням препаратів замісної

Phoca PDF

підтримувальної терапії засуджених з психічними та поведінковими розладами внаслідок вживання опіоїдів» лікування засуджені із ЗПТ отримували, зокрема, в Медичній частині № 65 філії ЦОЗ ДКВС України в Полтавській області, Медичній частині № 20 філії ЦОЗ ДКВС України в Запорізькій області. За інформацією, наданою державною установою «ЦОЗ ДКВС України» станом на 2023 рік впроваджено програми лікування з використанням препаратів ЗПТ в 7 закладах ЦОЗ ДКВС України.

Це позбавляє переважну більшість засуджених та ув'язнених осіб з відповідним діагнозом доступу до ефективного та науково обґрунтованого лікування свого захворювання.

(c) Відсутній затверджений порядок надання медичної допомоги особам, які тримаються у слідчих ізоляторах.

Це призводить до неефективної організації медичного обслуговування ув'язнених осіб у слідчих ізоляторах. Немає єдиних стандартів щодо переліку та обсягів медичних послуг, закріплення персональної відповідальності та ін. Як наслідок ув'язнені особи регулярно стикаються з відмовами у наданні належної медичної допомоги, затягуванням госпіталізації до закладів охорони здоров'я та ін. Відсутність належного врегулювання питання медобслуговування у слідчих ізоляторах суттєво погіршує доступ таких осіб до медичної допомоги та становить загрозу їхньому здоров'ю та життю.

Під час відвідування медичної частини № 80 філії ЦОЗ ДКВС України у Дніпропетровській і Донецькій областях група НПМ виявила особу з психічними розладами, яка впродовж двох місяців перебуває у приміщенні під назвою «Ізолятор» за металевими ґратами, під відеоспостереженням і без належної медичної допомоги. Встановлено, що засудженого не оглядає лікар-психіатр, також він не отримує потрібного лікування, чим порушується його право на охорону здоров'я та медичну допомогу. За результатом відвідування скеровано відповідне повідомлення до Національної поліції України.

За результатами відвідувань місць несвободи Секретаріат Уповноваженого до компетентних органів, зокрема до МЮ України, направив акти реагування та подання Уповноваженого з вимогою вжити належних заходів, спрямованих на усунення виявлених у процесі реалізації функцій НПМ наведених порушень прав людини та недопущення катувань, інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання у діяльності медичних частин і багатопрофільних лікарень державної установи «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України».

2.3. Місця несвободи системи Міністерства оборони України

Під час відвідування дисциплінарного батальйону до представників групи НПМ надходили численні скарги від засуджених військовослужбовців про нестатутні взаємовідносин між ними, що є порушенням вимог нормативно-правових актів, адже відповідно до статті 4 Закону України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України» військова дисципліна зобов'язує кожного військовослужбовця виявляти повагу один до одного, бути ввічливими та поводитися з гідністю і честю.

Так, під час конфіденційного спілкування із засудженими військовослужбовцями

Phoca PDF

дисциплінарного батальйону (далі – дисбат) встановлено, що під час прибуття до дисбату новоприбулого військовослужбовця змінного складу засуджені, які вже тривалий час перебувають у дисбаті, змушують їх до виконання 307 присідань. Окрім цього, засуджені раніше військовослужбовці морально знущаються та створюють важчі побутові умови для новоприбулих, незважаючи на вік, життєвий і бойовий досвід останніх. Подібну практику можна розцінювати як порушення статті 3 Конвенції у зв'язку з нелюдським поводженням.

Для усунення виявлених порушень цю інформацію Уповноважений скерував до Міністерства оборони України та дисбату (лист від 17 жовтня 2023 року №1913.2/23/39.1) для вжиття відповідних заходів реагування.

За результатами розгляду листа Уповноваженого керівництво Військової служби правопорядку у Збройних Силах України поінформовано (лист від 20 листопада 2023 року № 306/ППС/9238), що із засудженими здійснюють профілактичні заходи, анонімні опитування та приватні бесіди, а також аналізують записи з камер відеоспостереження для недопущення порушень вимог Статуту.

2.4. Місця несвободи системи Національної поліції України

(a) Порушення міжнародних і національних стандартів щодо належного утримання затриманих осіб

Під час відвідування ізоляторів тимчасового тримання (далі – ІТТ) виявлено низку системних порушень міжнародних і національних стандартів щодо належного утримання затриманих осіб, зокрема: недотримання норм житлової площі на особу; недотримання рівня природного та штучного освітлення; незадовільний санітарний стан камерних приміщень.

Порушення прав утримуваних осіб на гідні умови тримання зафіксовано у ІТТ № 1 Головного управління Національної поліції (далі – ГУ НП) у Закарпатській, ІТТ № 2 ГУ НП у Тернопільській, ІТТ № 1 ГУ НП у Полтавській, ІТТ № 1 ГУ НП у Сумській, ІТТ № 1 ГУ НП у Тернопільській, ІТТ № 1 ГУ НП у Запорізькій, ІТТ № 1 ГУ НП у Рівненській, ІТТ № 3 ГУ НП у Черкаській, ІТТ № 4 ГУ НП у Тернопільській областях.

Для усунення виявлених порушень Уповноважений скеровував листи та акти реагування до Національної поліції України для вжиття відповідних заходів реагування.

Серед позитивних прикладів реагування на усунення порушень прав людини в ІТТ варто зазначити припинення функціонування ІТТ № 4 ГУ НП у Тернопільській області.

(b) Відсутність функціонуючих кімнат для затриманих у територіальних підрозділах Національної поліції України

2023 року приділено увагу питанню функціонування кімнат для затриманих, оскільки перебування затриманих осіб без вміщення їх до таких кімнат призводить до утримання їх тривалий термін в умовах несвободи під контролем працівників поліції у непередбачений законом спосіб, незабезпечення належним харчуванням, питною водою, вільним доступом до санітарної кімнати, правом відпочинку в нічний час. Ця проблема системна, оскільки на

Phoca PDF

кінець 2023 року в підрозділах Національної поліції України функціонувала лише 241 кімната для затриманих, що становить 38% загальної кількості підрозділів, у яких обладнано такі кімнати.

Такі кімнати здебільшого не функціонують через невідповідність умов тримання в них національним і міжнародним стандартам.

Для усунення виявлених порушень Уповноважений скеровував листи та акти реагування до Національної поліції України для вжиття відповідних заходів реагування. Серед позитивних прикладів реагування на усунення порушень прав людини через неналежне функціонування кімнат для затриманих варто зарахувати відновлення функціонування кімнати для затриманих відділу поліції № 1 Білоцерківського районного управління поліції ГУ НП у Київській області, яку не використовували з 2012 року.

Під час від відвідування 07 листопада 2023 року Шевченківського управління поліції ГУ НП у Києві встановлено, що, незважаючи на наявність у Києві ізолятора тимчасового тримання, з 210 затриманих осіб, яких вміщали та утримували в кімнатах для затриманих УП, тільки 4 особи перебували в них до 3 годин. Крім того, встановлено випадки утримування в кімнатах для затриманих осіб більш як 24 години.

Уповноважений до Національної поліції України скерував подання (від 17 листопада 2023 року № 10379.2/23/39.1) для вжиття невідкладних заходів реагування та недопущення порушень прав затриманих осіб.

За повідомленням керівництва Національної поліції України (лист від 15 грудня 2023 року № СЕД-18012/09-2023), відповідно до наказу ГУ НП у Києві за відомостями про недотримання законодавства України, яке призвело до порушення прав людини в Шевченківському управлінні поліції, призначено службове розслідування, яке на сьогодні триває.

2.5. Місця несвободи ДМС України

2023 року почастішали випадки утримування іноземців у приміщеннях ДМС тривалий час. Перебування затриманих осіб у підрозділі ДМС, службовому автомобілі ДМС, приміщенні суду, медичному закладі призводить до утримання іноземців в умовах несвободи у непередбачений законом спосіб, незабезпечення належним харчуванням, питною водою, вільним доступом до туалету та ін.

2023 року вперше групи НПМ відвідали територіальні підрозділи ДМС як місця несвободи.

Встановлено, що в територіальних підрозділах ДМС відсутні кімнати для тимчасового тримання затриманих осіб. Іноземні громадяни в процесі прийняття рішення про їх примусове вислання тривалий час перебувають у необладнаних для довгострокового тримання приміщеннях, а саме службових кабінетах працівників. Наприклад, у ГУ ДМС у Львівській області встановлено випадки перебування затриманих іноземних громадян більш як 13 годин, в Управлінні ДМС у Хмельницькій області – більш як 15 годин, в Управлінні ДМС у Тернопільській області – більш як 8 годин.

Phoca PDF

Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню у своїх доповідях зазначає, що позбавлені волі іноземці особливо вразливі до різних форм неналежного поводження і в момент їх затримання, і під час їх тримання під вартою та проведення процедури депортації[7].

Оскільки в територіальних підрозділах ДМС відсутні спеціальні місця для тимчасового тримання затриманих іноземців, службовим особам ДМС доводиться якнайшвидше доставляти іноземців до ПТПІ (здебільшого у нічний час), які територіально розміщені на великій відстані від територіальних підрозділів. Проте не визначено, скільки часу іноземець може перебувати в територіальному підрозділі ДМС, який порядок забезпечення їх харчуванням до вміщення в ПТПІ.

Так, відстань від ГУ ДМС України у Львівській області до найближчого ПТПІ становить понад 190 кілометрів, від УДМС України в Хмельницькій області до найближчого ПТПІ – більш як 260 кілометрів, від УДМС у Тернопільській області – більш як 200 кілометрів.

Супроводження іноземців до приміщень суду, медичних закладів і ПТПІ окремими територіальними підрозділами здійснюють автомобілями, які не призначені для перевезення затриманих осіб.

Окрім цього, суттєва проблема у роботі підрозділів ДМС – відсутність повноважень щодо застосування заходів фізичного впливу під час затримання та супроводження осіб, які не виконують вимог службових осіб ДМС.

За результатами виявлених у процесі відвідувань НПМ порушень Уповноважений скерував до ДМС подання для вжиття невідкладних заходів реагування, притягнення винних осіб до відповідальності та недопущення порушення прав іноземців у подальшій діяльності. Для виконання зазначених у поданні Уповноваженого вимог керівництво ДМС поінформувало про запроваджену ініціативу робочих нарад за участі представників МВС, Мінфіну, Мін'юсту, СБУ, ДПСУ та НПУ для вироблення спільної позиції щодо нормативно-правового врегулювання питань роботи з іноземцями та особами без громадянства, затриманими за незаконне перебування на території України.

2.6. Місця несвободи судової системи України та забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві

Не зважаючи на вимоги міжнародного законодавства, рекомендації за результатами відвідувань місць несвободи, які підпорядковані Державній судовій адміністрації України (далі – ДСА України), висвітлення цього питання в доповідях Уповноваженого, у судах продовжують функціонувати камери для підсудних (засуджених), які виготовлено у вигляді металевих кліток.

Так, під час відвідування у липні 2023 року Могилів-Подільського міськрайонного суду Вінницької області в приміщенні для конвою встановлено наявність металевої клітки, яку використовують для утримання підсудних/засуджених.

ЄСПЛ у своїх рішеннях зазначав, що утримання підсудних, засуджених у металевих клітках,

Phoca PDF

враховуючи об’єктивно принизливий характер, несумісне зі стандартами цивілізованої поведінки, які є відмінною ознакою демократичного суспільства, – образою людської гідності та порушенням статті 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

У деяких судах не дотримують також вимоги щодо забезпечення ізольованих маршрутів конвоювання підсудних (засуджених) від камери до зали судових засідань, у зв’язку з чим підсудних конвоюють відкритими для сторонніх осіб коридорами. Вони мають змогу контактувати з відвідувачами або особами, яким заборонено спілкування між собою (Хустський районний суд, Ленінський районний суд Полтави, Зіньківський районний суд Полтавської області, Рівненський міський суд Рівненської області, Котовський міськрайонний суд Одеської області).

Через відсутність у деяких судах окремого санітарного вузла для підсудних (засуджених) останні користуються тією самою туалетною кімнатою, якою користуються відвідувачі, що створює додаткові ризики потрапляння до підсудних (засуджених) заборонених предметів (Герцаївський районний суд Чернівецької області, Сосницький районний суд Чернігівської області).

Через відсутність боксів для заїзду спеціального конвойного автомобіля або огородженої стоянки для спеціального автотранспорту варти, підвищується ризик втечі підсудних, що порушує право на безпеку. (Бабушкінський, Красногвардійський районні суди, Дніпро, Солонянський районний суд Дніпропетровської області).

2.7. Заклади надання психіатричної допомоги МОЗ України

2023 року НПМ продовжив регулярний моніторинг дотримання прав людини в закладах з надання психіатричної допомоги системи МОЗ. Загалом здійснено 23 відвідування таких закладів у всій країні, включаючи спеціалізовані заклади з надання психіатричної допомоги. Основна мета цих візитів – дослідження умов утримання пацієнтів, до яких застосовують примусову госпіталізацію та примусові заходи медичного характеру.

За підсумками відвідувань зафіксовано низку системних проблем, що регулярно призводять до порушення прав цієї категорії пацієнтів.

Неодноразово зафіксовано факти порушення затверджених нормативів і процедур під час застосування методів фізичного обмеження або ізоляції пацієнтів, які становлять загрозу для інших чи для себе. Процедури фіксації часто відбуваються з грубим порушенням встановлених вимог щодо забезпечення конфіденційності та гідних умов для пацієнта, а також без належного документального оформлення.

Ще одна поширена проблема – неналежне фіксування та повідомлення правоохоронних органів про випадки під час надходження та перебування пацієнтів на лікуванні у таких закладах. Відсутність належної звітності суттєво ускладнює можливість контролю за своєчасним інформуванням правоохоронних органів у разі виявлення ознак катувань чи неналежного поводження.

На виконання спільних з правоохоронними органами рекомендацій, наданих Уповноваженим

Phoca PDF

до МОЗ України, розробляють форму медичної документації, яка відповідно до «Посібника з питань ефективного розслідування і документування катувань та інших видів жорстокого, нелюдського та принизливого поводження та покарання», що був представлений Організації Об'єднаних Націй 9 серпня 1999 року[8], дасть змогу поліпшити документування медичними працівниками фактів катувань і жорстокого поводження стосовно людей, які перебувають у місцях несвободи.

Під час відвідувань НПМ також зафіксовано обмеження основних прав пацієнтів, які не мали належного обґрунтування відповідно до медичної документації, зокрема прав на вільне пересування територією лікувального закладу, спілкування з родичами та близькими та ін. Такі обмеження медперсонал часто запроваджував формально через погіршення стану здоров'я пацієнтів, проте через відсутність порядку, який регулює обмеження прав пацієнтів в інтересах захисту їхнього здоров'я чи безпеки, а також в інтересах здоров'я або безпеки інших осіб. Такі обмеження можуть бути необґрунтовано перевищені.

Ще одна поширена проблема – невиправдано тривале, інколи впродовж багатьох місяців, утримання пацієнтів в стаціонарах таких лікувальних закладів в очікуванні рішень суду щодо продовження чи припинення застосування до них примусових заходів медичного характеру.

За результатами відвідувань НПМ також виявлено численні факти порушення встановлених норм зберігання та контролю якості життєво потрібних лікарських засобів, які використовують для лікування пацієнтів. Періодично в аптеках досліджуваних закладів виявляли партії препаратів із простроченими термінами придатності.

Поширена проблема – тривале, часто впродовж багатьох років, утримання в лікарнях пацієнтів, котрі фактично вже не потребують стаціонарного лікування, а тільки догляду в умовах закладів соціального захисту населення, зокрема у психоневрологічних інтернатах. Через відсутність вільних місць і складну бюрократичну процедуру оформлення документів такі особи впродовж тривалого часу змушені залишатися в психіатричних лікарнях без жодних перспектив поліпшення їхнього становища. Окрім порушення прав цих пацієнтів, така ситуація також створює чимале фінансове навантаження на відповідні медичні заклади.

Наразі неврегульованим залишається питання про застосування запобіжного заходу у вигляді вміщення особи до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку, відповідно до статті 508 КПК України, через відсутність розробленого та затвердженого Порядку застосування запобіжного заходу у вигляді вміщення особи до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку. Цей порядок також повинен регламентувати роздільне перебування осіб, стосовно яких здійснюється досудове або судове розслідування за фактом кримінального правопорушення, та пацієнтів, госпіталізованих до закладу з надання психіатричної допомоги зі звичайним наглядом згідно із статтею 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» за усвідомленою письмовою згодою. Під час відвідування групи НПМ закладів з надання психіатричної допомоги зі звичайним наглядом виявлено випадки, коли особи, поведінка яких може мати суспільно небезпечні наслідки, перебувають на лікуванні разом з іншими пацієнтами без забезпечення належних умов безпеки, зокрема у більшості закладів з надання психіатричної допомоги зі звичайним наглядом відсутні спеціально обладнані палати для надання медичної допомоги зазначеній групі осіб.

Phoca PDF

За результатами відвідувань місць несвободи Уповноважений до компетентних органів, зокрема до ОВА та МОЗ України, направив акти реагування та подання Уповноваженого з вимогою вжити необхідних заходів, спрямованих на усунення виявлених у процесі реалізації функцій НПМ наведених порушень прав людини та недопущення катувань, інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання у діяльності закладів з надання психіатричної допомоги.

2.8. Місця несвободи системи Мінсоцполітики України

У рамках діяльності НПМ упродовж 2023 року відвідано 188 закладів системи соціального захисту населення, які перебувають у сфері правового регулювання Міністерства соціальної політики України, зокрема: психоневрологічні інтернати (50), дитячі будинки-інтернати (9), відділення стаціонарного догляду для постійного або тимчасового проживання територіальних центрів соціального обслуговування (29), геріатричні пансіонати (14), приватні геріатричні установи (48), центри соціально-психологічної реабілітації дітей (10), притулок для дітей (1), будинки-інтернати (12), пансіонати для ветеранів війни і праці (4), приватний реабілітаційний центр (1), пансіонати для осіб з інвалідністю та осіб похилого віку (10).

Серед системних порушень, виявлених у процесі відвідувань НПМ, можна вирізнити такі:

(a) Порушення права на життя і безпеку

Під час відвідувань закладів встановлено відсутність або необлаштованість захисних споруд (укриттів) та будь-яких обладнаних підвальних приміщень, які мають забезпечувати можливість безпечного перебування підопічних у разі повітряної тривоги або обстрілів.

Так, наприклад, Дніпропетровський геріатричний пансіонат розрахований на розміщення 605 осіб, що робить його одним з найбільших в Україні. Розташований заклад близько до об’єкта стратегічної інфраструктури, що становить подвійну загрозу життю та здоров’ю підопічних і персоналу закладу, оскільки об’єкт постійно перебуває під обстрілами ворога. У закладі відсутні будь-які захисні споруди (укриття) та обладнані підвальні приміщення, які мають забезпечувати безпеку підопічних у разі оголошення сигналу «повітряна тривога» у регіоні та обстрілів. Таким чином, життя і здоров’я близько тисячі людей (605 підопічних і 260 осіб персоналу закладу) щоденно під загрозою .

Для вирішення цієї проблеми 12 грудня 2023 року Секретаріат Уповноваженого скерував відповідні листи щодо розгляду питання виділення додаткового фінансування для створення безпечних умов перебування працівників і мешканців Дніпропетровського геріатричного пансіонату під час воєнного стану. Згідно відповіді пансіонату на даний час складається кошторис на побудову укриття.

(b) Порушення права на належні умови тримання

Зокрема містить: недотримання норм житлової площі на особу (перенаповнення кімнат); відсутність безперешкодного доступу до питної води; недотримання мінімальних норм забезпечення підопічних в установах (недостатня кількість побутового інвентарю, а наявний

Phoca PDF

твердий і м'який інвентар застарілий, зокрема ліжка, матраци, стільці, подушки та ін.).

У рамках виконання функцій НПМ представники Секретаріату Уповноваженого здійснили відвідування притулку для дітей служби в справах дітей Волинської обласної державної адміністрації, під час якого виявлено суттєві порушення права людини – відсутній доступ до питної води, а також порушення температурного режиму в житловому приміщенні закладу, де на момент відвідування температура була +18 С. Вихованці закладу змушені вживати воду із загальної системи водопостачання, що становить загрозу для їхнього здоров'я. Неналежний температурний режим у житлових приміщеннях і постійне переохолодження може сприяти виникненню у вихованців захворювань, які призводять до загрози їхньому здоров'ю та життю.

Секретаріат Уповноваженого направив листи реагування щодо виправлення цього порушення та недопущення подібного у подальшій діяльності закладу. Відповідно до інформації ОВА, з метою усунення виявлених порушень у всіх приміщеннях притулка встановлено кулери з питною водою, водночас не вирішеною залишається проблема забезпечення опаленням, яке здійснює житлово-комунальне господарство Рожищенської міської ради.

В окремих закладах соціального захисту існує практика заборони підопічним вдень перебувати в житлових кімнатах. Підопічних змушують перебувати на вулиці чи у загальній кімнаті для відпочинку від 4 до 8 годин щоденно. Ця діяльність організована здебільшого для зручності персоналу закладу, а не підопічних, і її можна розцінювати як таку, що принижує людську гідність.

Секретаріат Уповноваженого під час виявлення в закладах подібної практики поводження з підопічними одразу надає роз'яснення адміністрації установи та залученим до роботи з підопічними працівникам щодо недопущення обмеження пересування мешканців територією закладу та перебування у власних житлових кімнатах. Додатково про виявлені під час відвідування недоліки та рекомендації щодо їх усунення інформуються органи місцевого самоврядування та державні установи, у безпосередньому підпорядкуванні яких перебуває заклад.

(c) Порушення права на приватність підопічних під час санітарно-гігієнічних і медичних процедур

Право на приватність гарантовано Конституцією України та тісно пов'язано з людською гідністю й іншими ключовими цінностями. Секретаріат Уповноваженого під час здійснення відвідувань неодноразово стикався з порушенням цього права підопічних.

25 жовтня 2023 року під час відвідування Криничанського психоневрологічного інтернату група НПМ стала свідком організації в закладі ванно-банних процедур, під час яких підопічні змушені роздягатися у приміщенні загального коридору житлового корпусу, перебувати там досить довго без одягу, а також проходити медичний огляд у присутності інших підопічних. Такі дії свідчать про недотримання працівниками закладу Конституції України та Цивільного кодексу України, якими закріплено право кожного на повагу до його гідності та честі. Ці дії можна розцінювати як такі, що принижують гідність підопічних.

20 листопада 2023 року Секретаріат Уповноваженого направив до адміністрації

Phoca PDF

Криничанського психоневрологічного інтернату, а також до компетентних державних органів, яким підпорядковується заклад, акти реагування щодо недопущення подібної практики поводження з підопічними та посилення контролю за діяльністю працівників інтернату. Листом від 21 грудня 2023 року Дніпропетровська ОВА поінформувала, що відповідно до наказу № 30 а/г від 30 листопада 2023 року у комунальному закладі призначено працівника, відповідального за заходи із запобігання випадків жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання.

(d) Ситуація з дотриманням прав людини в пансіонатах для осіб похилого віку приватної форми власності

Згідно з даними Фонду народонаселення ООН на початок 2023 року в Україні проживало 36,7 мільйона осіб, з яких понад 20% (7,34 мільйони) становлять люди віком більш як 65 років. А отже, чисельність осіб похилого віку та осіб з інвалідністю в інституційних закладах і державного, і недержавного сектору постійно зростає.

На сьогодні в Україні існує загальне розуміння того, що система інтернатних установ має трансформуватися в мережу сучасних соціальних послуг за місцем проживання. Проте ці зміни не можуть відбутися одразу.

В Україні функціонує 34 геріатричні пансіонати, 33 будинки-інтернати для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю, 7 пансіонатів для ветеранів війни і праці.

За інформацією обласних військових адміністрацій, соціальну послугу стаціонарного догляду надають у 253 приватних пансіонатах, у яких господарську діяльність провадять фізичні особи-підприємці та товариства з обмеженою відповідальністю. Проте фактична кількість таких установ набагато більша. На сьогодні відсутня статистика про чисельність осіб, які перебувають у приватних пансіонатах, оскільки в державі відсутні правові механізми проведення контролюючих заходів щодо діяльності таких суб'єктів господарювання. Відтак існує потреба у виявленні суб'єктів, які фактично надають соціальні послуги з догляду, перебування/проживання особам похилого віку та особам з інвалідністю, що дасть змогу забезпечити належний контроль за їхньою діяльністю та гарантувати відповідність їхньої діяльності вимогами законодавства.

Закритість та ізольованість приватних пансіонатів, зокрема для громадськості, призводить до безпорадності клієнтів і порушення їхніх прав. Варто зауважити, що найбільш вагомими причинами численних порушень у діяльності таких закладів є їх невнесення до Реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг[9], а також відсутність спеціальних нормативно-правових актів, які б регулювали їхню діяльність. Це призводить до відсутності контролю за діяльністю таких закладів і механізмів припинення діяльності тих суб'єктів, які діють з порушеннями правових норм.

Відтак відвідування у рамках мандату НПМ приватних пансіонатів, де перебувають особи похилого віку та особи з інвалідністю, є дієвим і на сьогодні одним із небагатьох інструментів запобігання катуванням і жорстокому поводженню з особами, які належать до вразливих категорій населення і перебувають у закритих закладах.

Phoca PDF

Секретаріат Уповноваженого разом з представниками громадських організацій 2023 року здійснив 48 відвідувань установ для осіб старшого віку та осіб з інвалідністю приватної форми власності. Попри певний прогрес у питаннях забезпечення догляду, в установах виявлено численні порушення прав людини, що дає підстави зробити висновки про потребу застосування систематичного контролю уповноваженими органами державної влади за діяльністю недержавних надавачів соціальної послуги стаціонарного догляду та внесення відповідних змін до законодавства.

Зазвичай приватні пансіонати розташовують в орендованих приватних будинках, у яких здебільшого відсутні захисні споруди (укриття) та будь-які обладнані приміщення, які мають забезпечувати можливість безпечного перебування підопічних у разі оголошення повітряної тривоги або обстрілів. Маломобільних підопічних розміщують на верхніх поверхах будівлі, що унеможливлює їх швидку евакуацію в разі виникнення надзвичайної ситуації. Не застосовують до них і так зване правило двох стін, оскільки вони не можуть самостійно без сторонньої допомоги підвестися з ліжка. Водночас персоналу, який би міг забезпечити переміщення підопічних у порівняно безпечне місце, недостатньо. Більшість пансіонатів також не обладнано пожежною сигналізацією та вогнегасниками або вони не пройшли своєчасне технічне обслуговування.

Зазвичай договори про надання соціальної послуги укладають не з клієнтами, а з їхніми родичами, що в деяких випадках призводить до недобровільного вміщення осіб похилого віку до пансіонату.

Оскільки особи похилого віку належать до вразливої групи населення, яка потребує лікування та медичного догляду, саме організація охорони їхнього здоров'я є найважливішим завданням працівників пансіонату. Проте персоналу для цілодобового догляду за клієнтами не вистачає. У переважній більшості відвіданих закладів лише один працівник пансіонату має медичну освіту. Відсутність належної організації медичного обслуговування також пов'язана з браком фахової підготовки працівників, які здійснюють догляд. У переважної більшості приватних пансіонатів відсутні ліцензія на провадження господарської діяльності з медичної практики або укладений договір із закладом охорони здоров'я.

Більшість пансіонатів не пристосовані до потреб осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення, оскільки заклади не обладнано ліфтами або підйомниками, відсутні пандуси та поручні у коридорах, що перешкоджає вільному та безпечному пересуванню осіб похилого віку територією пансіонату.

Для усунення цих порушень після кожного відвідування до суб'єкта господарювання, який здійснює свою діяльність у будинку-інтернаті для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю, направляють відповідні листи з рекомендаціями щодо усунення виявлених порушень. Стан виконання рекомендацій буде з'ясовано під час здійснення повторних відвідувань.

Утім, актуальним залишається питання впорядкування діяльності приватних пансіонатів, зокрема через нормативно-правове регулювання діяльності надавачів соціальних послуг приватної форми власності.

Phoca PDF

3. Звернення щодо порушень прав людини в місцях несвободи

Опрацьовано письмових звернень	1005
Звернень на «гарячу лінію» Уповноваженого	3201
Поновлених прав	85
Акти реагування (подання Уповноваженого)	14
Кількість запитів та ініціативних листів	1732
Розпочатих кримінальних проваджень за результатами ініційованих Уповноваженим перевірок	23
Внесених прокурорами вказівок щодо усунення порушень прав людини в місцях несвободи за результатами ініційованих Уповноваженим перевірок	87
Публікацій, роз'яснень, інформаційних матеріалів, тощо	55

2023 рік став ще одним часом випробувань і для осіб, які перебувають у місцях несвободи різних типів і сфер підпорядкування, про що свідчить збільшення на більш як 40% кількості звернень до Уповноваженого щодо порушень прав осіб у таких місцях порівняно з 2022 роком.

Упродовж року до відділу прав людини в місцях несвободи надійшло 1005 усних і письмових (зокрема електронних) звернень, у яких містилося 3013 повідомлень про порушення прав людини в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах, ізоляторах тимчасового тримання та інших місцях несвободи, серед яких 1969 – щодо неналежних умов утримання та 603 – щодо ненадання медичної допомоги та встановлення/продовження групи інвалідності, 527 – щодо катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, 70 – щодо порушень права на працю.

За результатами розгляду таких звернень Уповноважений вніс 14 подань керівникам центральних органів виконавчої влади та керівникам правоохоронних органів, а також надіслав 1732 листи до правоохоронних органів та органів державної влади. За результатами ініційованих Уповноваженим перевірок повідомлень про порушення прав осіб у місцях несвободи правоохоронні органи почали 23 кримінальні провадження, органи прокуратури внесли 87 обов’язкових для виконання вказівок щодо усунення виявлених порушень прав осіб у місцях несвободи.

За результатами вжитих Уповноваженим заходів відновлено права 85 осіб, яких утримують у таких місцях.

З ініціативи Уповноваженого 2023 року внесено зміни до низки нормативно-правових актів Мін’юсту задля забезпечення дотримання прав осіб, яких утримують у місцях несвободи, зокрема права на листування, соціальний захист, умовно-дострокове звільнення засуджених

Phoca PDF

до довічного позбавлення волі.

На виконання рекомендації Уповноваженого, наданої у Щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні 2022 року, Офіс Президента України також поінформував про внесення змін до Положення про порядок здійснення помилування, затвердженого Указом Президента України від 21 квітня 2015 року № 223/2015, та увідповіднення його норм Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» від 18 жовтня 2022 року № 2689-IX.

(а) Порушення прав осіб, яких утримують у місцях несвободи, права не бути підданими катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність, видам поводження і покарання

Одним із фундаментальних прав осіб, яких утримують у місцях несвободи, є не бути підданими катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність, видам поводження і покарання, що закріплено у статті 28 Конституції України, Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, Факультативному протоколі до зазначеної Конвенції, низці інших міжнародних і національних нормативно-правових актів.

Відповідно до статті 64 Конституції України право не бути підданим катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню, не підлягає обмеженню навіть в умовах війни.

Проте впродовж 2023 року Уповноважений регулярно отримував скарги на катування, жорстоке або таке, що принижує гідність, поводження і покарання.

На початку червня 2023 року до Уповноваженого надійшла інформація про застосування тортур до одного із засуджених у виправному закладі Полтавської області. Як доказ до листа було долучено відеофайл, який зображував тривале знущання співробітників ДКВС України над засудженим, зокрема застосування до нього фізичної сили та спецзасобів, що супроводжувалося відповідними принизливими коментарями та сміхом представників адміністрації колонії.

За результатами перевірки цих відомостей Уповноважений отримав інформацію з Офісу Генерального прокурора, що за фактами катування засуджених службовими особами виправної колонії за попередньою змовою групою осіб та вимагання коштів, здійснених з використанням службового становища за попередньою змовою групою осіб, за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених частиною другою статті 127, частиною другою статті 189 КК України, почато кримінальне провадження, досудове розслідування в якому здійснює Головний слідчий управлінням ДБР.

Такі факти в слідчих ізоляторах та установах виконання покарань ДКВС України, яка наразі підпорядкована Мін'юсту, непоодинокі. Про системність проблеми свідчить і той факт, що звернення щодо неналежного поводження та катувань надходять з різних виправних установ

Phoca PDF

та установ попереднього ув'язнення, зокрема Дніпропетровської, Кіровоградської та Полтавської областей.

(b) Право на належні умови утримання під час відбування покарання

Упродовж тривалого часу проблема неналежних умов утримання в місцях попереднього ув'язнення та виконання покарань залишається актуальною, а відтак продовжує існувати і привід для звернення до ЄСПЛ щодо порушення статті 3 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, яке ЄСПЛ прирівнює до катувань.

Наприкінці березня 2023 року до Уповноваженого звернувся засуджений до довічного позбавлення волі П., якого утримують в одній з установ виконання покарань Вінницької області, та повідомив про неналежні умови утримання та недотримання норм житлової площі на одну особу в камерному приміщенні, в якому він утримується. Зокрема неналежного стану стін, віконної рами, дверей, а також неналежного стану санвузла у камерному приміщенні, в якому він утримується.

Під час перевірки виявлено порушення вимог кримінально-виконавчого законодавства, керівнику установи виконання покарань дано відповідну вказівку. На час проведення службової перевірки засуджений відбував покарання у камерному приміщенні № 133, облаштованому для двох засуджених із жилою площею 7,9 кв. м.

За результатами опрацювання висновку службової перевірки, проведеної одним із міжрегіональних управлінь з питань виконання кримінальних покарань Мін'юсту встановлено порушення вимог статті 115 КВК України в частині недотримання норми площі на особу в камерному приміщенні, в якому утримувався заявник. Зокрема встановлено, що навіть планове наповнення окремих камерних приміщень установи виконання покарань не відповідає вимогам статті 115 КВК України та мінімальним стандартам СРТ (КЗК).

Відповідно до частини першої статті 115 КВК України особам, які відбувають покарання у виправних і виховних колоніях, створюють належні житлово-побутові умови, що відповідають правилам санітарії та гігієни. Засуджених зазвичай утримують у приміщеннях блочного типу. Норма жилої площі на одного засудженого не може бути менш як 4 кв. м, а у лікувальних закладах при виправних колоніях, у виправних колоніях, призначених для тримання і лікування хворих на туберкульоз, у стаціонарі, – 5 кв. м.

Водночас мінімальні стандарти СРТ щодо особистого простору в пенітенціарних установах становлять: 6 кв. м. в одиночній камері + санітарний вузол; 4 кв. м. на одного ув'язненого в камері, призначеної для розміщення кількох осіб, + повністю відокремлений перегородкою санітарний вузол; принаймні 2 м між стінами камери; принаймні 2,5 м між підлогою та стелею камери[10].

У 2023 році виявлено й порушення вимог КВК України щодо окремого утримання новоприбулих засуджених упродовж більш як 14 діб в одній з установ виконання покарань Рівненської області.

У серпні до Уповноваженого звернувся засуджений Ш. щодо порушення права на працю та на

Phoca PDF

належне утримання в одній з установ виконання покарань Рівненської області. Зокрема під час опрацювання матеріалів, отриманих за результатами перевірки інформації зі звернення, встановлено, що новоприбулі засуджені після спливу 14-денного терміну перебування в приміщенні для новоприбулих продовжують там перебувати у зв'язку з відсутністю місць в інших відділеннях установи, що свідчило про перенаповнення установи.

Відтак отримана інформація свідчила про порушення вимог частини першої статті 59 КВК України, відповідно до якої усіх новоприбулих до виправного центру засуджених тримають в окремих приміщеннях, де впродовж 14 діб проходять медичне обстеження для виявлення інфекційних та інших захворювань, а також первинне психолого-педагогічне та інше вивчення.

Водночас раніше, у березні-квітні 2023 року, Рівненська окружна прокуратура відреагувала на порушення установою вимог статті 59 КВК України щодо відсутності окремого приміщення для новоприбулих осіб. Проте ситуація з порушенням вимог статті 59 КВК України у виправному закладі не змінилася.

Реагуючи на порушення, Уповноважений вніс Міністрові юстиції України подання про усунення порушень вимог статті 59 КВК України, за результатами розгляду якого наказом Мін'юсту від 27 листопада 2023 року начальника установи притягнено до дисциплінарної відповідальності. Мін'юст також поінформував, що на 04 січня 2024 року порушення прав новоприбулих засуджених до обмеження волі на належні умови тримання в установі усунено.

(c) Право на належне медичне забезпечення в місцях несвободи та право на встановлення/продовження групи інвалідності

Щороку Уповноважений у своїй доповіді про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина звертає увагу на неналежний стан медичного забезпечення ув'язнених і засуджених осіб.

ЄСПЛ у своєму рішенні у справі Kudta v. Poland [GC], N 30210/96, пп. 92-94, ECHR 2000-XI[11] зазначив, що позбавлення свободи часто призводить до приниження людської гідності. Затримання після звинувачення як таке зачіпає питання, викладені в статті 3 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. Цю статтю також не можна тлумачити як таку, що містить загальне зобов'язання звільняти особу за станом здоров'я чи доправляти її до цивільної лікарні для отримання специфічної медичної допомоги. Утім, відповідно до цього положення держава має забезпечити особу умовами утримання, які б не порушували її людську гідність, щоб спосіб і метод виконання міри покарання не зумовлювали страждання або труднощі такої міри, які б перевищували неминучий рівень страждань в'язня та щоб з огляду на практичні вимоги ув'язнення його здоров'я та добробут були забезпечені.

У січні 2023 року на телефон «гарячої лінії» Уповноваженого звернувся засуджений С., який відбуває покарання у вигляді позбавлення волі в одній із виправних установ у Кіровоградській області. Заявник повідомив, що внаслідок бездіяльності начальника медичної частини установи виконання покарань йому ампутовано ліву нижню кінцівку.

За результатами перевірки, проведеної з ініціативи Уповноваженого Кіровоградською обласною

Phoca PDF

прокуратурою, Олександрійською окружною прокуратурою Кіровоградської області внесено відомості до ЄРДР за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною першою статті 140 КК України (невиконання чи неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов язків внаслідок недбалого чи несумлінного до них ставлення, якщо це спричинило тяжкі наслідки для хворого).

У жовтні 2023 року до Уповноваженого надійшло звернення засудженого П, якого утримують в одній із виправних колоній Дніпропетровської області, щодо сприяння в оформленні йому групи інвалідності у зв'язку з отриманою ним навесні 2023 року травмою під час роботи в зазначеній установі виконання покарань.

Порушене заявником питання щодо направлення його лікувального закладу для обстеження, лікування та оформлення посильного листа на МСЕК було вирішено на початку листопада 2023 за сприяння Уповноваженого.

Під час здійснення відвідувань місць несвободи Мін'юсту для виконання функцій НПМ не раз виявляли проблему відсутності можливості отримання медичної допомоги засудженими особами у комунальних закладах охорони здоров'я.

Під час розгляду звернення засудженого З., який на момент звернення утримувався в одній з установ виконання покарань Львівської області, щодо проведення ультразвукового дослідження вен нижніх кінцівок для вирішення питання про планове оперативне лікування, встановлено, що Комунальне некомерційне підприємство Львівської обласної ради «Львівський обласний клінічний діагностичний центр» повідомило медичну частину про неможливість проведення заявнику ультразвукового дослідження вен нижніх кінцівок за Програмою медичних гарантій у вказаному закладі через відсутність даних для з'ясування інформації щодо реєстрації пацієнта в електронній системі охорони здоров'я (ЕСОЗ) і для вирішення цього питання залишається можливим надання платної медичної послуги.

Під час розгляду звернення ув'язненого Щ., який на момент звернення утримувався в установі виконання покарань Дніпропетровської області, щодо потреби проведення заявнику рентгенологічного обстеження та консультації лікаря-травматолога встановлено, що Комунальне некомерційне підприємство «Криворізька міська лікарня № 16» повідомило про можливість здійснення наведених обстежень у цьому закладі за наявності лише електронного направлення.

Оскільки наведена проблема мала системний характер, Уповноважений у листопаді 2023 року вніс подання Міністрові охорони здоров'я України та Міністрові юстиції України з вимогами забезпечити надання медичних послуг закладами охорони здоров'я за направленнями в паперовій формі пацієнтам, які утримуються в установах виконання покарань або слідчих ізоляторах ДКВС, а також у таборах і дільницях для тримання військовополонених, до впровадження можливості формування та видачі електронних направлень закладами охорони здоров'я державної установи «ЦОЗ ДКВС України», а також забезпечити належну взаємодію медичних частин і лікарень державної установи «ЦОЗ ДКВС України» та комунальних закладів охорони здоров'я у питаннях організації прийомів лікарями-спеціалістами осіб, яких утримують в установах попереднього ув'язнення і покарання Міністерства юстиції України.

Phoca PDF

За результатами розгляду подання Уповноваженого МОЗ повідомило, що звернулося листом до структурних підрозділів з питань охорони здоров'я обласних та міста Києва державних/військових адміністрацій з проханням вжити невідкладних заходів і забезпечити надання медичних послуг, передбачених програмою медичних гарантій, закладами охорони здоров'я за направленнями в паперовій формі, для пацієнтів, яких утримують в установах виконання покарань або слідчих ізоляторах ДКВС України, а також у таборах і дільницях для тримання військовополонених.

(d) Право на працю, оплату праці та безпечні умови праці

Одним з актуальних питань функціонування місць несвободи, що належать до сфери управління Мін'юсту, залишається забезпечення права на працю засуджених і права на оплату праці таких осіб. Серед ключових проблемних питань, з якими зверталися особи, які перебувають у місцях несвободи, можна виділити неофіційне працевикористання засуджених (без укладення трудових договорів) і відповідно відсутність оплати такої праці, залучення до праці понаднормово без відповідної оплати, табелювання роботи із заниженням фактичних робочих годин і відповідно заниженням заробітної плати.

У квітні 2023 року до Уповноваженого звернувся засуджений Д., який відбуває покарання у вигляді позбавлення волі в одній із виправних установ у Сумській області. Заявник повідомив про грубі порушення адміністрацією установи права засуджених на оплачувану працю та відпочинок. Зокрема заявник повідомляв про те, працює по 10-12 годин на добу, однак заробітної плати не отримує.

За результатами ініційованої Уповноваженим перевірки окружною прокуратурою Сум внесені відомості до ЄРДР за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною першою статті 172 КК України (грубе порушення законодавства про працю).

(e) Право засуджених та ув'язнених осіб на пенсію та соціальний захист у зв'язку із встановленням групи інвалідності

Актуальним 2023 року залишалося питання забезпечення права засуджених на своєчасне отримання пенсійних виплат після переведення з однієї установи виконання покарань до іншої. Не менш актуальним було й питання своєчасного призначення соціальної допомоги засудженим та ув'язненим особам у зв'язку із встановленням таким особам інвалідності.

У квітні 2023 року до Уповноваженого на «гарячу лінію» звернувся засуджений з інвалідністю К., який утримувався в одній з виправних колоній Кіровоградської області з приводу неотримання ним з березня 2022 року допомоги у зв'язку з інвалідністю, а також з питання проходження ним переогляду МСЕК.

Уповноваженим за зверненням засудженого К. було відкрито провадження у справах про порушення прав і свобод людини і громадянина.

За результатами вжитих Уповноваженим у межах здійснення провадження заходів Управлінням соціального захисту населення Олександрійської районної військової адміністрації, враховуючи дані електронної особової справи, у травні 2023 року прийнято рішення про

Phoca PDF

призначення засудженому відповідної допомоги на період з 22 березня 2022 року до кінцевої дати дії відповідної довідки МСЕК, загалом на суму 25 830,00 грн.

Крім того, на початку травня засудженого К. етаповано до спеціалізованої туберкульозної лікарні однієї з філій ЦОЗ ДКВС України на дообстеження для розгляду його лікарсько-консультативною комісією та подальшого направлення на огляд МСЕК для вирішення питання продовження групи інвалідності.

Під час розгляду звернення засудженого К. Уповноваженим також було виявлено прогалину в законодавстві в частині відсутності визначення обов'язку повідомлення та терміну, впродовж якого адміністрація виправних закладів повинна повідомити відповідний територіальний орган пенсійного фонду про прибуття засудженого пенсіонера до такого закладу.

У разі переведення засудженого пенсіонера з одного виправного закладу до іншого, зокрема у разі здійснення переведення до виправної установи, розташованої на території іншої адміністративно-територіальної одиниці, у зв'язку з відсутністю чітко визначеного терміну та обов'язку повідомлення відповідного територіального органу пенсійного фонду про прибуття засудженого пенсіонера установи виконання покарань здійснювали таке повідомлення на власний розсуд.

Для превенції подальших порушень прав засуджених пенсіонерів з ініціативи Уповноваженого Мін'юст 16 лютого 2023 року видав наказ № 631/5 «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства юстиції України», яким внесено зміну до розділу V Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затверджених наказом Мін'юсту від 28 серпня 2018 року № 2823/5, пунктом 4 якого встановлено, що впродовж десяти днів з дня прибуття засудженого пенсіонера до установи виконання покарань (призначення засудженого для роботи з господарського обслуговування слідчого ізолятора) адміністрація установи виконання покарань (слідчого ізолятора) для переведення виплати пенсії за місцем відбування покарання засудженого повідомляє територіальний орган ПФУ.

У серпні 2023 року до Уповноваженого надійшло звернення засудженого К., який утримується в одній із виправних колоній Київської області, щодо відмови Головного управління ГУ ПФУ у Київській області відновити йому виплату пенсії у зв'язку з потребою надання ним довідки внутрішньо переміщеної особи.

Із долучених до звернення матеріалів було встановлено, що адміністрація виправного закладу не раз скеровувала листи до Головного управління ГУ ПФУ у Київській області з повідомленням про відбування покарання в ній К. про неможливість відновлення пенсії без надання останнім довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи.

Уповноважений відкрив провадження про порушення прав і свобод людини і громадянина за зверненням К., в межах якого вніс подання Міністрові соціальної політики України з вимогою вжити заходів щодо відновлення права К. на соціальний захист. За результатами опрацювання подання Уповноваженого Мінсоцполітики із залученням ПФУ було відновлено право К. і виплату пенсії.

Phoca PDF

Крім того, Мінсоцполітики довело до ПФУ позицію, відповідно до якої особам, засудженим до обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, які мали статус внутрішньо переміщеної особи (щодо яких у Єдиній інформаційній базі даних внутрішньо переміщених осіб наявна інформація про скасування довідки), пенсію відновлюють і виплачують відповідно до статей 48-1 та 49 ЗУ «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09 липня 2003 року № 1058-IV за місцем відбування покарання такими особами.

(f) Право засуджених на листування

Упродовж 2023 року до Уповноваженого надійшла низка звернень від засуджених щодо можливого порушення їхнього права на листування.

У межах перевірки інформації щодо можливих порушень прав засуджених на листування також здійснено моніторинг термінів перенаправлення листів Секретаріату Уповноваженого засудженим, які вибули до інших установ виконання покарань, за результатами якого виявлено прогалину в законодавстві, яка суттєво впливає на стан дотримання права засуджених на листування – щодо неврегульованості термінів перенаправлення кореспонденції засуджених, які вибули, за місцем їх вибуття. Для усунення виявленої прогалини Уповноважений вніс подання Міністрові юстиції України з вимогою внесення змін до відомчих нормативно-правових актів Мін'юсту.

За результатами розгляду подання Мін'юст поінформував, що для визначення єдиного порядку пересилання листів, що надійшли на ім'я засуджених (осіб, взятих під варту), які вибули з установ виконання покарань (слідчих ізоляторів), наказом Міністерства юстиції України № 3687/5[12] внесено зміни до Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань[13], Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України[14] та Інструкції з організації перегляду кореспонденції (листування) осіб, які тримаються в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах[15]. Згідно з внесеними змінами до зазначених нормативно-правових актів листи, що надійшли на ім'я засуджених (осіб, взятих під варту), які вибули з установи виконання покарань (слідчих ізоляторів), не пізніше трьох робочих днів з дня їх отримання персонал установи виконання покарань (слідчого ізолятора), призначений наказом начальника установи виконання покарань (слідчого ізолятора), пересилає за місцем їх вибуття.

(g) Забезпечення дотримання права засуджених до довічного позбавлення волі на умовно-дострокове звільнення

2022 року Україна вирішила питання нескоротності покарання у вигляді довічного позбавлення волі та виконано рішення ЄСПЛ у справі «Петухов проти України (№ 2)» (заява № 41216/13)[16].

Документами запроваджено механізм умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, а також заміни невідбутої частини покарання більш м'яким для осіб, яким вироком суду призначено покарання у вигляді довічного позбавлення волі.

Однак практична реалізація законодавчих новел 2023 року мала певні труднощі, зокрема і

Phoca PDF

через неврегульованість окремих механізмів. У межах реагування на звернення громадян Уповноважений виявив прогалину в законодавстві – неврегульованість питання щодо участі уповноваженого органу з питань пробації в складанні висновку щодо ступеня виправлення засудженого до довічного позбавлення волі.

Зокрема встановлено, що висновок щодо ступеня виправлення засудженого до довічного позбавлення волі входить до переліку обов'язкових документів, що подаються адміністрацією виправного закладу до суду для вирішення питання про можливість застосування до засудженого до довічного позбавлення волі статті 82 КК України, а неврегульованість питання залучення уповноваженого органу з питань пробації до його складання стала перешкодою для подання клопотання про застосування до засудженого до довічного позбавлення волі положень статті 82 КК України.

Відтак виявлено невідповідність норм Порядку визначення ступеня виправлення засудженого та Методики визначення ступеня виправлення засудженого, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 19 січня 2023 року за № 294/5[17] та Інструкції про роботу відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань і слідчих ізоляторів, затвердженої наказом Мін'юсту від 08 червня 2012 року № 847/5[18], вимогам частини дванадцятої статті 154 КВК України, не сприяє дотриманню права засуджених до довічного позбавлення волі на застосування до них положень статті 82 КК України.

Для усунення виявленої прогалини Уповноважений вніс подання Міністру юстиції України щодо потреби невідкладного увідповіднення відомчих нормативно-правових актів Мін'юсту вимогам КВК України.

За результатами розгляду подання Мін'юст повідомив про видання наказу від 30 травня 2023 року № 2055/5 «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства юстиції України», зареєстрований у Мін'юсті 31 травня 2023 року за № 910/39966[19], яким визначено повноваження уповноваженого органу з питань пробації під час складення проєкту висновку щодо ступеня виправлення засуджених, до яких відповідно до статті 82 КК України може бути застосовано заміну покарання у вигляді довічного позбавлення волі на покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк.

Окрім цього, триває дослідження питання вдосконалення механізму умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, а також заміни невідбутої частини покарання більш м'яким для осіб, яким вироком суду призначено покарання у вигляді довічного позбавлення волі.

Як відомо, на виконання рішення ЄСПЛ у справі «Петухов проти України (№ 2)» парламентом України прийнято ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» від 18 жовтня 2022 року № 2689-IX та «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» від 18 жовтня 2022 року № 2690-IX, які 06 листопада 2022 року набрали чинності. З-поміж іншого, Законами запроваджено механізм умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, а також заміни невідбутої

Phoca PDF

частини покарання більш м'яким для осіб, яким вироком суду призначено покарання у виді довічного позбавлення волі.

З початком 2023 року до Уповноваженого почали надходити звернення від громадян щодо неконституційності окремих положень статей 81, 82 КК України та окремих положень статті 154 КВК України. Заявники стверджували, що прийняті ВРУ закони не забезпечують в дійсності виконання та дотримання рішень ЄСПЛ і суперечать статтям 3, 23, 24, 28, 61 Конституції України.

Згідно з наданими експертними висновками провідних закладів вищої освіти, наданими на запити від Секретаріату Уповноваженого, висловлено недосконалість деяких положень вказаних вище статей КК України та КВК України правовим позиціям КСУ та ЄСПЛ, сформульованим щодо звільнення від покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Відтак правовий режим такого звільнення потребує вдосконалення.

Відтак у лютому 2023 року Уповноважений надіслав листи до Комітету ВРУ з питань правоохоронної діяльності та Мін'юсту з пропозицією щодо розроблення відповідного законопроєкту про внесення змін до КК України та КВК України, який зміг би вдосконалити механізм умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, а також заміни невідбутої частини покарання більш м'яким для осіб, яким вироком суду призначено покарання у вигляді довічного позбавлення волі, з подальшим внесенням на розгляд до ВРУ.

Комітет ВРУ з питань правоохоронної діяльності на позачерговому засіданні, яке відбулося 06 березня 2023 року, рекомендував Уповноваженому розробити відповідні пропозиції змін до законодавства.

Для цього Уповноважений до напрацювання якісних та ефективних змін до чинного законодавства залучив громадську правозахисну спільноту, представників закладів вищої юридичної освіти України, Мін'юсту, Верховного Суду та Офісу Генерального прокурора.

Відтак у Секретаріаті Уповноваженого триває розроблення якісних і виважених пропозицій щодо вдосконалення положень КК України та КВК України задля гарантування права кожного на реальну перспективу звільнення.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Міністерству юстиції України

здійснити увідповіднення планового наповнення всіх установ виконання покарань і слідчих ізоляторів вимогам статей 53, 64, 115 Кримінально-виконавчого кодексу України та статті 11 Закону України «Про попереднє ув'язнення» відповідно;

проаналізувати нормативно-правові акти, прийняті з 2014 року, з питань оптимізації діяльності СІЗО та установ виконання покарань, визначити основні причини, які призвели до наявних порушень встановлених норм площі у камерних і житлових приміщеннях з розрахунку на одного ув'язненого та засудженого, розробити комплексну програму з поліпшення комунально-побутових умов засуджених та ув'язнених, спрямовану на

Phoca PDF

дотримання встановлених норм площі;

забезпечити систематичні інформаційні заходи для персоналу органів і установ виконання покарань щодо недопущення з їхнього боку випадків жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання у практичній діяльності;

розробити та внести зміни до Інструкції про умови праці та заробітну плату засуджених до обмеження волі або позбавлення волі, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 07 березня 2013 року № 396/5, якими передбачити нарахування заробітної плати на утримання засуджених, які залишені для роботи з господарського обслуговування установи виконання покарань, не у межах коштів спеціального фонду установи, тобто доходів, отриманих від працевикористання засуджених, і коштів з утримання із заробітку засуджених за комунально-побутові послуги.

Міністерству юстиції України, Міністерству охорони здоров'я України:

забезпечити розширення доступу засуджених та ув'язнених осіб до медичних послуг і поетапну інтеграцію пенітенціарної медицини до єдиного медичного простору відповідно до Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України 16 грудня 2022 року № 1153-р.;

розробити та затвердити спільним наказом Порядок надання медичної допомоги ув'язненим у слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби України;

розробити та реалізувати план здійснення розширеної діагностики та лікування вірусного гепатиту С у засуджених осіб 2024 року;

впровадити програму замісної підтримувальної терапії в усіх медичних частинах і багатопрофільних лікарнях ЦОЗ ДКВС;

забезпечити укомплектування вакантних посад у медичних частинах і багатопрофільних лікарнях ЦОЗ ДКВС;

облаштувати медичні частини та багатопрофільні лікарні ЦОЗ ДКВС відповідно до вимог табелів матеріально-технічного оснащення закладів охорони здоров'я.

Міністерству оборони України:

у всіх місцях несвободи системи МОУ оформити стенди з наочною інформацією про дотримання вимог статті 4 Закону України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України» щодо поважливого та ввічливого ставлення між військовослужбовцями та роз'ясненнями, що в разі порушення прав людини і громадянина вони можуть звернутися до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Міністерству внутрішніх справ України, Національній поліції України, Державній міграційній службі України:

Phoca PDF

у всіх ІТТ провести обстеження та встановити рівень природного і штучного освітлення, здійснити оцінювання санітарного стану камерних приміщень, зафіксувати норми площі на особу з розрахунку наявності обладнаних спальних місць. У разі потреби спланувати здійснення ремонтних робіт у відповідних будівлях;

до навчальних модулів професійної підготовки працівників поліції всіх категорій включити вивчення положень Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання;

за всіма встановленими випадками порушень термінів інформування посадовими особами Національної поліції України центрів з надання безоплатної правничої допомоги здійснювати службові розслідування та розробляти профілактичні заходи щодо недопущення таких випадків надалі;

Міністерству внутрішніх справ України:

розробити та затвердити наказ про створення умов (спеціальних місць) для тимчасового тримання іноземців та осіб без громадянства, затриманих за незаконне перебування на території України, до вирішення питання щодо їх примусового виселення або вміщення таких осіб до пунктів тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства;

розробити та затвердити наказ щодо порядку організації діяльності працівників органів (підрозділів) Державної міграційної служби щодо порядку вміщення і тримання затриманих осіб у кімнаті затримання та нагляду за їхньою поведінкою, а також порядку забезпечення триразовим харчуванням і питною водою осіб, які утримуються в кімнаті затримання більше трьох годин.

Державній судовій адміністрації України:

здійснити аудит приміщень судів щодо виявлення в них кліток, які використовують для утримання підсудних/засуджених, і вжити невідкладних заходів щодо їх демонтажу;

розробити та подати проєкт змін до Інструкції з організації конвоювання та тримання в судах обвинувачених (підсудних), засуджених за вимогою судів, затвердженою наказом Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Державної судової адміністрації України, Генеральної прокуратури України від 26 травня 2015 року №613/785/5/30/29/67/68, в частині перегляду маршрутів конвоювання від спеціальних автомобілів до камер і залів судових засідань і у зворотному напрямку, працездатність інженерно-технічних засобів охорони та зв'язку, забезпечення інженерно-технічними засобами для надійної охорони, про що скласти відповідні акти обстежень. У разі потреби зазначену інформацію використовувати під час формування бюджетних потреб на наступний рік.

Міністерству охорони здоров'я України:

розробити та затвердити зміни до наказу від 14 лютого 2012 року № 110, зокрема затвердити

Phoca PDF

форму первинної облікової документації № 511/о «Довідка про фіксацію тілесних ушкоджень» та Інструкцію щодо заповнення форми первинної облікової документації № 511/о «Довідка про фіксацію тілесних ушкоджень»;

затвердити порядок організації надання психіатричної допомоги у разі застосування судом запобіжних заходів до особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішення питання про їх застосування;

розробити та затвердити санітарний регламент для психоневрологічних інтернатів, дитячих будинків-інтернатів, будинків-інтернатів для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю.

Міністерству соціальної політики України:

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт Закону України щодо врегулювання питань розвитку і регулювання ринку соціальних послуг, а також визначення правових та організаційних засад здійснення державного контролю за дотриманням вимог законодавства надавачами соціальних послуг недержавного сектору;

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт змін до наказу Мінсоцполітики від 19 серпня 2015 року № 857 для увідповіднення вимогам чинного законодавства у сфері надання соціальних послуг і практичних потреб підопічних/вихованців цих установ;

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України оновлений Державний стандарт паліативного догляду;

забезпечити перегляд наказу Мінсоцполітики від 06 червня 2019 року № 893 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо визначення чисельності працівників інтернатних закладів/установ системи соціального захисту населення» для збільшення і увідповіднення чисельності медичного та молодшого медичного персоналу реальним потребам інтернатних закладів;

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт Стратегії реформування психоневрологічних, інших інтернатних закладів і деінституалізації догляду за особами з інвалідністю, особами похилого віку та план заходів з її реалізації;

розробити та прийняти наказ щодо затвердження форми та забезпечення запровадження у місцях несвободи системи МСП Журналу реєстрації наявних тілесних ушкоджень під час прибуття та перебування утримуваних у таких закладах осіб, форми запитальника щодо тілесних ушкоджень і фіксації їх виявлення, а також повідомлення про них відповідним правоохоронним органам.

Обласним військовим адміністраціям, Київській міській (військовій) державній адміністрації, Київській міській раді:

вжити заходів для організації та контролю за облаштуванням, експлуатацією та утриманням захисних споруд цивільного захисту в інтернатних закладах соціального захисту населення;

Phoca PDF

вжити заходів щодо виявлення суб'єктів, які фактично надають соціальні послуги з догляду, перебування/проживання особам похилого віку та особам з інвалідністю, та їхнього мапування в громадах;

забезпечити контроль за співпрацею надавачів соціальних послуг із закладами охорони здоров'я в частині надання первинної та спеціалізованої медичної допомоги підопічним/вихованцям;

посилити контроль за якістю організації та здійснення огляду: підопічних – медико-соціальною експертною комісією та вихованців – лікарсько-консультативною комісією задля встановлення їм у разі потреби інвалідності та забезпечення їх індивідуальними програмами реабілітації відповідно до законодавства.

[1] Факультативний протокол до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, людських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_f48#Text.

[2] S.P. and Others v. Russia – 36463/11, 11235/13, 35817/13 et al. Judgment 2.5.2023 [Section III]:

https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22002-14063%22]%7D.

[3] Справа «Смілянська проти України» (Заява № 46196/11): https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e88#Text.

[4] European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT). 7th General Report on the CPT's activities covering the period 1 January to 31 December 1996: https://rm.coe.int/1680696a71.

[5] Наказ Міністерства охорони здоров'я від 18.08.2021 №1743 «Про утворення та затвердження складу міжвідомчої робочої групи з питань удосконалення надання медичної допомоги засудженим, особам, узятим під варту та звільненим з місць позбавлення волі»:

https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-18082021--1743-pro-utvorennja-ta-zatverdzhennja-skladu-mizhvidomchoi-robochoi-grupi-z-pitan-udoskonalennja-nadannja-medichnoi-dopomogi-zasudzhenim-osobam-uzjatim-pid-vartu-ta-zvilnenim-z-misc-pozbavlennja-voli.

[6] Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р. №1153-р «Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text.

[7] 7th General Report on the CPT's activities covering the period 1 January to 31 December 1996

Phoca PDF

ttps://rm.coe.int/1680696a71.

13th General Report on the CPT's activities covering the period 1 January 2002 to 31 July 2003 https://rm.coe.int/1680696a7f.

Гарантії для позбавлених волі нелегальних мігрантів (витяг з 19-ої Загальної доповіді, опубліковано 2009 року) https://rm.coe.int/16806cce8d.

[8] Стамбульський протокол. Посібник з питань ефективного розслідування і документування фактів катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання. https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-06/Istanbul%20Protocol%20in%20Ukrainian.pdf.

[9] Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 2021 року. №99 «Про Реєстр надавачів та отримувачів соціальних послуг» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/99-2021-%D0%BF#Text.

[10] Living space per prisoner in prison establishments: CPT standards: https://rm.coe.int/16806cc449.

[11] Рішення ЄСПЛ у справі Kudła v. Poland [GC] - 30210/96:

Phoca PDF